

RECENZII

Dumitru Sandu

Sociabilitatea în spațiul dezvoltării. Încredere, toleranță și rețele sociale, Iași, Editura Polirom, 2003, 286 p.

Dumitru Sandu este un nume bine cunoscut în sociologia românească, unul dintre cei mai citați sociologi români în literatura internațională (conform ISI Web of Knowledge, accesat în decembrie 2003). Ultimele sale două volume (*Sociologia tranziției*, respectiv *Spațiul social al tranziției*) îl făcuseră cunoscut publicului larg mai ales prin preocupările sale în ce privește procesele sociale din tranziție. În centrul discursului se afla în primul rând schimbarea, studiată fie prin prisma orientărilor valorice, atitudinilor și comportamentelor legate de reformă, fie prin emergența unor categorii sociale distincte, precum antreprenorii. Cel de-al doilea volum menționat a marcat cu pregnanță și preocupările mai vechi ale autorului în domeniul analizei regionale, dezvoltării sociale și migrației, dar și în ce privește studiul capitalului social, domeniul pentru care, după 1989, în România, Dumitru Sandu a fost unul dintre principalii promotori.

Cartea de față continuă în mod fericit lucrările amintite. În centrul atenției stau, din nou, sociabilitatea, analiza regională, migrația și dezvoltarea socială. În cele ce urmează, nu îmi propun o prezentare detaliată a volumului, demers practic imposibil, dată fiind bogăția de informație adusă de analizele profesorului Dumitru Sandu. Ceea ce intenționez, în această scurtă trecere în revistă, este să semnalez temele majore abordate, să încadrez conceptual volumul ca întreg, să punctez ceea ce consider a fi principalele puncte forte, dar și cele câteva aspecte pentru care, ca cititor, am simțit nevoia unei dezvoltări mai amănunțite.

Două sunt lucrurile care atrag de la bun început atenția. În primul rând, volumul marchează o schimbare importantă în ce privește modul de abordare a realității sociale, determinat de însăși evoluția acestei realități. Tranziția, ca proces, nu mai reprezintă elementul central. De această dată, în prim-plan sunt fenomenele sociale, schimbarea devenind doar o parte integrantă a funcționării normale a societății. Dumitru Sandu se înscrie astfel, indirect, pe linia urmată la nivel internațional de studiile preocupate de societățile est-europene: de la preocuparea pentru democratizare și marketizare se trece către înțelegerea fenomenelor din postcomunism, ca mod specific de organizare societală. În cazul lui Dumitru Sandu, schimbarea de accent fusese anunțată încă din volumul anterior, însă abia acum se manifestă pregnant.

A doua noutate majoră, în ce privește modul de abordare, o reprezintă accentul pus în debutul lucrării pe analiza comparativă, demers extrem de productiv pentru identificarea și înțelegerea specificităților și locurilor comune din evoluția și din starea oricărei societăți. Dumitru Sandu discută despre România în contextul mai larg al Europei, evidențiind, între elementele importante ale analizelor prezentate, factorii definiți de apartenența la spații sociale mai largi, conturate de moștenirea culturală și instituțională a fostului bloc comunist sau de apartenența la religia ortodoxă.

Materialul este organizat pe trei teme distincte, însă puternic interconectate. Analiza sociabilității, înțeleasă mai ales ca toleranță, rețele sociale și încredere, deschide lucrarea. Un prim demers comparativ este completat în mod fericit de aprofundarea cazului românesc. Un al doilea segment aduce în prim-plan satul, analizat în contextul său social mai larg, ca parte a unor

spații geografice, administrative și sociale distincte. În final, migrația internațională a românilor, în special cea originată în mediul rural, este studiată în matricea spațiilor sociale determinate de structura capitalurilor (material, uman, social și simbolic).

Discuția despre capitaluri și modul de conversie a acestora domină, de altfel, analiza. Regăsim elemente din demersurile lui Bourdieu asupra tipologiei resurselor, dar și din dezvoltările lui Putnam și Coleman, ca și a întregii dezbateri purtate în anii '90 în jurul capitalului social.

Dumitru Sandu continuă pe linia deschisă de ultimele sale două volume, construind o sinteză proprie. Relațiile, încrederea și toleranța – pe care cade accentul primei părți a lucrării – sunt analizate mai ales prin prisma relațiilor dintre ele și cu alte tipuri de resurse: capitalul uman, resursele materiale, resursele de mediu social, valorile sociale. Toate concură la structurarea unor spații în care se produc și evoluează fenomenele sociale. Dezvoltarea personală, comunitară și socială își găsesc manifestarea în aceste spații și prin mobilizarea prin modalități specifice a tuturor tipurilor de resurse menționate. Sărăcia este identificată nu doar în lipsa de resurse materiale, ci și prin nivelurile scăzute ale celorlalte capitaluri. Satele devin matrici de structurare a capitalurilor. Migrația, determinată și modelată (și) de rețelele sociale, își găsește motive și mijloace (și) la nivel regional și – mai ales – comunitar, devenind în bună măsură un fenomen de grup.

Întregul demers teoretic este validat și exemplificat prin analize extinse ale sociabilității (încredere, relații, toleranță), dezvoltării comunitare rurale și migrației internaționale a românilor. Dumitru Sandu exploatează o bună parte din informația cantitativă produsă în România ultimilor ani, dar valorifică și câteva studii de natură calitativă. Mai multe baze de date sunt utilizate și analizate în profunzime (seria BOP a FSD, valul 1995-1997 al WVS, Recensământul Comunitar al Migrației inițiat de OIM, baza de

date a FRDS etc.). Autorul își confirmă astfel preocuparea, relativ rară în România, pentru extinderea analizei și dincolo de simpla distribuție de frecvență și pentru cercetarea cauzelor profunde ale fenomenelor studiate. Analizele empirice sunt dominate de analiza multinivel, o relativă noutate în sociologia contemporană internațională, dar și un element care tinde să impună un nou standard pe plan internațional.

Plecând de la un relativ bine documentat fundament conceptual, fiecare capitol în parte contribuie la construirea unei imagini complexe a fenomenului sociabilității în spațiul românesc. Informația furnizată este covârșitoare prin bogăția ei. Paradoxal, tocmai acest lucru îmi pare a fi principala deficiență a lucrării. Pe alocuri, spațiul totuși limitat al volumului (constrângerile editoriale – firești, de altfel – joacă un rol important aici) reduce explicațiile la o expunere succintă, astfel încât cititorul riscă să se piardă în multitudinea de informații oferite, însă puțin detaliate. Unele relații rămân puțin explicate sau fără exemplificări intuitive care să ilustreze substanțial cele expuse într-un limbaj mai tehnic.

Un al doilea punct nelămurit rămâne poziția autorului față de sfera de cuprindere a toleranței. Folosind termenii lui Mauss, Dumitru Sandu caracterizează toleranța drept „fenomen social total”, însă pare a evita să facă o opțiune clară în privința orientărilor latente pentru care toleranța servește drept indicator. În câteva rânduri, sunt precizate valențele toleranței ca manifestare a capitalului social sau ca element al unei „culturi a deschiderii” (pe linia mai largă a proceselor de modernizare/postmodernizare), însă delimitările conceptuale nu sunt prea precise în acest sens. În mod similar, rămâne oarecum nelămurită relația dintre sociabilitate și capitalul social.

Dincolo de aceste mici neajunsuri, cartea rămâne un material extrem de interesant și de important pentru înțelegerea fenomenelor sociale contemporane. În primul rând,

valoarea științifică este de netăgăduit, contribuțiile originale și informațiile aduse în ce privește mai ales toleranța și migrația fiind esențiale în acest sens. Pe de altă parte, cele trei teme majore analizate în contextul românesc (toleranța, migrația și dezvoltarea) reprezintă și subiecte de mare actualitate atât pe agenda opiniei publice, a presei, a societății civile și a actorilor politici din România, cât și pe cea a organizațiilor internaționale. Lucrarea devine un punct de referință de neocolit în toate aceste domenii. Mai mult, volumul creează premisele pentru cel puțin trei posibile continuări: analiza capitalului social, atât din perspectiva valențelor sale pozitive, cât mai ales din cea a implicațiilor negative (corupție, amoralism familial, închidere și segmentare socială etc.); studiul în detaliu al migrației internaționale a românilor, mai ales din punctul de vedere al implicațiilor pe termen lung asupra căilor de dezvoltare socială; transformările inevitabile ale satului românesc și strategiile individuale de conversie a capitalurilor în contextul presiunilor spre schimbare structurală date de tendința de integrare europeană și de ineficiența sectorului agricol.

Bogdan Voicu

Mihaela Vlăsceanu

Organizații și comportament organizațional, Iași, Editura Polirom, 2003, 342 p.

În lucrarea sa cea mai recentă, *Organizații și comportament organizațional*, Mihaela Vlăsceanu propune o abordare originală, din perspectivă preponderent sociologică, a comportamentului organizațional. Sintagma este folosită cu precădere în management și vizează studiul structurii și al proceselor organizaționale din perspectiva performanței organizației. Comportamentul organizațional nu trebuie înțeles în sens

antropomorfic, organizațiile nu „se comportă” așa cum fac oamenii, conceptul fiind mai degrabă unul analitic, ce subsumează fenomenele și procesele sistemice interne (structuri, strategii, tehnologii, medii) și impactul acestora asupra comportamentului membrilor și a performanței organizației. Componentele de bază ale organizației sunt oamenii și variabilele organizaționale. Perspectiva originală asupra organizațiilor pe care o propune profesoara Vlăsceanu se plasează la frontiera disciplinară dintre sociologie, psihologie și management. Astfel, analiza propusă este multinivelară în ceea ce privește referințele sociale constitutive; la nivelul proceselor psihologice intraindividuale se au în vedere motivațiile, percepțiile, atitudinile sau valorile membrilor organizației; la nivelul grupurilor (interindividual) sunt urmărite interacțiunile simbolice generatoare de norme, reguli, dar și rețele de comunicare; la nivel organizațional, sunt considerate structurile și celelalte variabile organizaționale (scopuri, strategii, tehnologii), în timp ce nivelul ecologic accentuează rolul determinant al mediilor instituționale și tehnologice, precum și al relațiilor dintre organizații în determinarea comportamentului organizațional. Din punct de vedere metodologic, analizele de comportament organizațional depășesc dihotomia individualism-holism, propunând analize ce consideră pluralitatea referințelor sociale explicative de la nivel intraindividual la cel ecologic.

O caracteristică generală a lucrării de față o constituie densitatea teoretică, putându-se vorbi chiar de exhaustivitate în domeniul de referință. Chiar dacă uneori doar implicit, lucrarea schițează direcții de cercetare empirică pornind de la o construcție teoretică sistemică, integratoare (de tip parsonian). Principala contribuție este integrarea elaborărilor teoretice existente într-un sistem unitar și coerent, conținând o cantitate importantă de elaborări originale. Metoda de construcție teoretică se bazează mai